

Utjecaj obiteljske klime na emocionalni razvoj djeteta u predškolskoj dobi

Ivanović, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:921916>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-05**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Ivana Ivanović

**UTJECAJ OBITELJSKE KLIME NA EMOCIONALNI
RAZVOJ DJETETA U PREDŠKOLSKOJ DOBI**

Završni rad

Petrinja, veljača, 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Ivana Ivanović

**UTJECAJ OBITELJSKE KLIME NA EMOCIONALNI
RAZVOJ DJETETA U PREDŠKOLSKOJ DOBI**

Završni rad

Mentor rada: dr. sc. Staša Kukulj

Petrinja, veljača, 2022.

Sadržaj

Sažetak

Summary

1. Uvod	1
2. Pojam obitelj i obiteljska zajednica	2
2.1 Teorija obitelji.....	2
2.2 Funkcije obitelji	3
2.2.1 Emocionalna funkcija obitelji	4
2.2.2 Ekonomska funkcija obitelji.....	4
2.2.3 Reproductivna funkcija obitelji	5
2.2.4 Socijalizacijsko-odgojno-obrazovna funkcija obitelji	5
2.3 Tradicionalna i suvremena obitelj.....	6
2.3.1 Tradicionalna obitelj	6
2.3.2 Suvremena obitelj	6
3. Obiteljska klima	7
3.1 Pojam obiteljska klima	7
3.2 Funkcionalne i disfunkcionalne obitelji	8
3.3 Psihološka klima	9
3.4 Stilovi odgoja.....	9
3.4.1 Autoritarni odgojni stil.....	10
3.4.2 Autoritativni odgojni stil.....	10
3.4.3 Permisivni odgojni stil	11
3.4.4 Indiferentan odgojni stil	11
3.5. Čimbenici obiteljske klime	12
4. Emocionalni razvoj.....	13
4.1 Emocije.....	13
4.2 Razvojni ciklus regulacije emocija	14
4.3 Razvoj empatije	16
4.3.1 Definiranje empatije	16
4.3.2 Razvojne etape empatije	16
5. Obiteljska klima i njezin utjecaj na emocionalni razvoj djeteta.....	17
5.1 Rizični i zaštitni čimbenici	18
5.1.1 Rizični čimbenici.....	18
5.2 Obiteljski problemi i sukobi	18

6. Zaključak.....	22
7. Literatura.....	23

Sažetak

Danas, kao i u povijesti, najvažnija komponenta djetetova optimalnog razvoja potječe iz zajednice, poznate kao obitelj. Postoji velik broj teorija o biti obitelji i obiteljskim odnosima. Različiti obiteljski odnosi imaju značajan utjecaj na dijete, kao što i dijete djeluje na ostale članove obitelji. Članovi obitelji su pokretači djetetove emocionalne i socijalne kompetencije, a osim toga utječu i na daljnji djetetov optimalni rast i razvoj. Obitelj je ta koja je uz pojedinca u kriznim životnim situacijama, kada roditelji pomažu djetetu u pronalaženju optimalnoga rješenja problema. Emocionalni razvoj kod djeteta započinje od najranije dobi, dijete već od rođenja pokazuje ugodne i neugodne emocije. Naime, postoje neke emocije koje su kod djece urođene, a pojedine se stječu učenjem od oponašanja starijih. Odrasle osobe utječu na razvoj djetetova pogleda na svijet. Također, obiteljsko okruženje kod djeteta razvija sigurnost i toplinu. Obitelj razvija pozitivnu sliku o svijetu kao lijepom i sigurnom mjestu za život. Omogućuje djetetu da se otvori drugim ljudima te razumije druge, odnosno njihove probleme i razmišljanja. Ukoliko roditelji djetetu ne pružaju pozitivno okruženje može doći do raznih emocionalnih poteškoća u razvoju. Pojedine reakcije i emocije kod djeteta su posljedica utjecaja obiteljske klime na odgoj djeteta. Obiteljska klima pod velikim je utjecajem vanjskog svijeta. U današnje vrijeme teško je živjeti u skladu i miru. Naime, sve veći je broj sukoba, nasilja te siromaštva unutar obitelji. Sve te sastavnice na određen način utječu na djetetov optimalni razvoj.

Ključne riječi: obitelj, emocije, obiteljska klima, razvoj djeteta

Summary

Today, as in history, the most important component of a child's optimal development comes from the community, known as the family. There are a numerous theories about the essence of family and family relations. Different family relationships have a significant impact on a child, just as the child affects other family members. Family members are the initiators of the child's emotional and social competence, and they also influence the child's further optimal growth and development. It is the family that stands by the individual in life crisis situations, when parents help the child to find the optimal solution to the problem. Emotional development in a child starts from an early age, the child shows pleasant and unpleasant emotions from birth. Namely, there are some emotions that are innate in children, and some are acquired by learning from imitating their elders. Adults influence the development of a child's view of the world. Also, the family environment develops security and warmth in the child's mind . The family develops a positive image of the world as a beautiful and safe place to live. It enables the child to open up to other people and understand others, i.e. their problems and thoughts. If the parents do not provide the child a positive environment, various emotional difficulties in development may occur. Certain reactions and emotions in a child are the result of the influence of family climate on the upbringing of the child. The family climate is greatly influenced by the outside world. Nowadays it is difficult to live in harmony and peace. Namely, the number of conflicts, violence and poverty within the family is increasing. All these components affect the child's optimal development in a certain way.

Key words: Family, Emotions, Family atmosphere, Child development

1. Uvod

Obitelj je najutjecajnija zajednica u djetetovom razvoju, okružuje ga od njegova rođenja te su članovi obitelji oni s kojima dijete provodi najviše vremena. Osim uže obitelji, koja je uz dijete od rođenja, na njegov razvoj utjecaj ima i tzv. šira obitelj, pojedinci koji su u rodu s majkom i ocem, ali nisu u direktnoj vezi s djetetom. Dijete prilikom boravka u zajednici stvara osjećaj sigurnosti i pripadnosti, odnosno razvija privrženost. Privrženost je važna komponenta djetetova razvoja, koja čini temelj za socio-emocionalne kompetencije djeteta. Kako bi došlo do razvoja sigurne privrženosti djetetu se treba omogućiti vesela i zdrava obiteljska klima. Obiteljska klima te odnosi unutar obitelji na dijete prenose različite stavove, načine rješavanja problema te pogled na svijet. Cilj ovog završnog rada je ispitati te dublje proučiti različite teorijske postavke o obitelji i obiteljskoj klimi te njezinom utjecaju na emocionalni razvoj djeteta. U prvom dijelu rada govorit će se o obitelji kao zajednici te teorijama obitelji kroz povijest i na koji su način one utjecale na različita stajališta psihologa. Također, govorit će se o nastanku i razvoju određenih funkcija obitelji i tipova odgoja u kontekstu njihova povijesnog razvoja. Govorit će se o raznim karakteristikama pojedinog tipa odgoja te o samim razlikama koje su utjecale na razvoj djeteta u prošlosti i danas. Nadalje, obiteljska klima pokazat će se kao izrazito bitan faktor za razvoj djeteta. Postoje čimbenici koji utječu na tijek odnosa unutar obiteljske klime i njezinog pozitivnog utjecaja na sami razvoj djeteta te će se njima posvetiti posebna pažnja. Prilikom djetetova razvoja važno je spomenuti pojedine elemente koji utječu na socijalizaciju i razumijevanje drugih pa tu možemo spomenuti empatiju.

2. Pojam obitelj i obiteljska zajednica

Obitelj kao zajednica i društvena struktura uvijek je privlačila veliku pozornost od strane znanstvenika iz različitih razvojnih disciplina pa tako postoje razna istraživanja i definicije iz područja psihologije, sociologije, medicine, pedagogije i statistike. Istraživanja koja su provedena iz različitih znanstvenih kutova doprinijela su različitim određenjima obitelji. Prilikom stvaranja određenja, neki su autori fokus stavljali na njezine funkcije. S druge strane, pojedini su autori više obraćali pozornost na strukturu, treći na odnose ili važnost zajednice koja utječe na pojedinca. Kroz povijest su se mijenjala gledišta i definicije obitelji kao sustava pojedinaca i zajednice općenito. Obitelj se temelji na različitim faktorima, obitelj je zajednica unutar koje je svaki pojedinac ovisan jedan o drugome. Naime, postoje raznovrsni tipovi odnosa te različite razine povezanosti pojedinaca unutar zajednice. Pojedinac je u međusobnoj vezi sa svim članovima obiteljske zajednice. „Obitelj je temeljna društvena zajednica čija je osobitost sustavna briga za odgoj i u toj je zadaći ona nezamjenjiva“ (Rosić, 2005, prema Filek, 2017 : str. 2). Unutar obitelji dolazi do prvih kontakata, razvijanja potrebe za izražavanjem te emocionalnih i socijalnih potreba, razvoja pojedinih kompetencija kod djece i kod roditelja koji vode pozitivnom i optimalnom te zdravom okruženju za dijete.

2.1 Teorija obitelji

Obitelj kao zajednica se u svojim počecima znatno razlikovala od današnjeg shvaćanja pojma obitelj. Do takve je značajne razlike došlo upravo zbog promjene životnog okruženja koje je posljedično utjecalo na promjenu obiteljske klime. Nadalje, kako se mijenjala uloga obitelji, mijenjale su se i teorije o značaju i svrsi obitelji kao zajednici. Brojni suvremeni znanstvenici prikazali su različite pristupe zajednici, primjerice Rotenberg (2001), Haralambos i Heald (1994), Milić (1989), Mušanović (1997) i Rosić (1997) su istraživanjima i proučavanjem pokušali odgovoriti na sva pitanja vezana uz obitelj pomoću vlastitih definicija ili proširenih definicija prethodnih znanstvenika. Također, obitelj kao zajednica nije svugdje jednako prihvaćena te je potpuno beskorisno nametati jednu definiciju koja bi obuhvatila apsolutno svaki način i tip kućanstva te međuljudskih odnosa. Rotenberg (2001) obitelj definira kao „malu grupu usko povezanih ljudi koji daju svoj doprinos, udružuju se i odgovorni su jedni prema drugima. Ova je grupa obično, ali ne i nužno, temeljena na braku, biološkom porijeklu ili usvojenju“ (prema Ljubetić, 2007; str. 6). Definicija je bila dobro prihvaćena od strane mnogih sociologa, ali se ispostavilo kako nije dobro definirano zajedničko stanovanje te odnosi bračnih veza. Prilikom raznih rasprava, Haralambos i Heald (1994) obitelj definiraju na sljedeći

način: “Obitelj je društvena skupina koju karakterizira zajedničko prebivanje, ekonomska suradnja i razmnažanje. Ona uključuje odrasle oba spola, od kojih najmanje dvoje održavaju društveno odobrenu spolnu vezu, i jedno ili više djece, vlastite ili usvojene djece, od tih odraslih koji spolno kohabitiraju“ (prema Ljubetić, 2007; str. 6). Prilikom izvođenja te definicije, nastaje činjenica koja govori kako je svim obiteljskim zajednicama “zajedničko stvaranje potomstva, pomaganje i udruživanje sredstava, održavanje spolne veze dvaju odraslih članova te zajednički život u određenom prostoru“ (prema Ljubetić, 2007: str. 6). Prema ranije navedenom, sve te sastavnice ovise o kulturi pa je samu definiciju moguće samo uvjetno prihvatiti. Milić (1989) obitelj definira kao “društvenu skupinu povijesno promjenjiva oblika u čijim okvirima se odvija proces reprodukcije društvenih individua; proces prirodne reprodukcije koji podrazumijeva rađanje, odrastanje i umiranje ljudskih individua, s jedne strane i proces njihove društveno-kulturne reprodukcije, s druge strane, koji se odvija kroz procese socijalizacije i individualizacije i zaštite psihosocijalne stabilnosti i integriteta odraslih pojedinaca“ (prema Ljubetić, 2007: str. 6). Kad govorimo o obitelji kao zajednici, možemo ju koristiti u užem i širem smislu, pa tako kada govorimo o užoj obitelji onda pričamo o „izravnoj“ obitelji, primjerice roditeljima i djetetu, a prilikom govorenja o široj obitelji govorimo o ostalim srođnicima, koji su „krvlju“ povezani s užom obitelji. Prema tome Mušanović i Rosić (1997) obitelj definiraju kao malu i jednostavnu skupinu u kojoj svi njeni članovi zadovoljavaju brojne biološke, psihološke, socijalne i odgojno-obrazovne potrebe, a do zadovoljavanja tih potreba dolazi prilikom složenih interakcija uz pomoć kojih se razvijaju modeli ponašanja članova te nastanak velike emocionalne povezanosti pojedinaca i skupine u cjelini. Tijekom povijesti uspostavljene su raznovrsne definicije koje se svode na jedno, a to je utjecaj skupine na pojedinca i njegov optimalni razvoj. Dakle, obitelj se može definirati kao zajednica roditelja i njihove djece koji se nalaze u istom okruženju te zajedno žive i grade život. Obitelj tvore tri obiteljska položaja odnosa, muž ili otac, žena ili majka te potomci, odnosno kći ili sin koji su definirani kao djeca predškolske dobi (Ljubetić, 2007).

2.2 Funkcije obitelji

Poznato je kako obitelj kao zajednica postoji još od nastanka samog čovjeka, ali tijekom dugog niza godina i stoljeća, svrha i smisao obitelji su se mijenjale. Mijenjala se cijela individualna komponenta obitelji te funkcije i njezina struktura. Također, kroz vrijeme je odgoj djeteta ovisio o različitim kulturološkim utjecajima pa je tako za vrijeme starih Grka i Slavena majka bila idealizirana u odgoju djeteta, nakon nekog vremena majka je počela gubiti autoritet te je otac postao centar odgojno-obrazovnog procesa djeteta, točnije majka je imala limitiranu

ulogu u odgoju djeteta (Brljafa, 2019). Osim razvojnih promjena u strukturama obitelji postoje i funkcije obitelji koje su se vremenom razvile te su u suvremenom svijetu svima dobro poznate. Naime, poznate su iz istraživanja koja konstatiraju da bez obiteljskih funkcija ne bi postojala obitelj kao zajednica, odnosno ne postoji institucija ili zajednica koja bi ju mogla zamijeniti i obavljati kao što to čini obitelj, a elementarne funkcije su reproduktivne, emocionalne, ekonomske i odgojne. Također, osim elementarnih postoje sekundarne funkcije koje utječu na uspješnost elementarnih funkcija; bez sekundarnih ne bi bile ostvarive elementarne, a jedna od njih je seksualna funkcija. Seksualna funkcija je slična reproduktivnoj funkciji, ali se razlikuje prema nagonu, točnije prilikom ostvarivanja seksualne funkcije ne mora doći do reproduktivne funkcije. Međutim, funkcije su u većini slučajeva uvjetovane egzogenim i endogenim utjecajima društva koje su jednako važne za pojedinca te skupinu u cjelini.

2.2.1 Emocionalna funkcija obitelji

Emocionalna funkcija obitelji jedna je od osnovnih komponenata funkcionalne obitelji, odnosno obitelji unutar koje vladaju sklad i mir te potpuno razumijevanje i izražavanje vlastitih emocija. Emocionalna funkcija neosporno je potrebna za opstanak obiteljske zajednice, po osnovnoj i općoj razini. Nadalje, u suvremenom svijetu obitelj se zauzima za međusobno izražavanje emocija unutar zajednice. Emocionalna funkcija unutar obitelji može biti pokazatelj pozitivnog utjecaja na optimalni i postojeći emocionalni, ali i biološki razvoj djeteta.

Janković (2008) ističe da je „obitelj jedino mjesto na kojemu i djeca i odrasli mogu otvoreno, iskreno i u potrebnim razmjerima razmjenjivati pozitivne emocije i tako ne samo zadovoljavati osobne emocionalne potrebe, nego i komunicirati otvoreno, bez rezervi, stroge kontrole i stalnog opreza da se ne dovedu u situaciju nerazumijevanja, sukoba ili otpisivanja“ (prema Brljaf, 2019: str. 9). Emocije imaju veliki utjecaj na svakog pojedinca i potrebno je razvoj ove funkcije započeti od najranije dobi djeteta. Kako bi se postigla stabilnost i prihvaćanje svih emocija mora postojati razmjenjivanje i razumijevanje svih vrsta emocija pa bi bilo potrebno da roditelji s djecom razgovaraju o pozitivnim i neugodnim emocijama.

2.2.2 Ekonomska funkcija obitelji

Ekonomska funkcija u suvremenom svijetu igra veliku ulogu u razvoju djeteta, odnosno u uspješnoj realizaciji procesa djetetova razvoja. Djeci je unutar zajednice nužno omogućiti ispunjenje svih životnih potreba. Potrebno je prilikom zajedničkog života omogućiti hranu, prostor za življenje, obuču, odjeću, duševni mir i ostale neophodne životne potrebe (Kovačević

i Andrijanić, 2008). Također, kako bi cijeli proces ekonomskog funkcioniranja obitelji uspio, potrebno je omogućiti obiteljske prihode. Standardi su vremenom sve viši pa tako ekonomska nestabilnost ima utjecaj na socijalni i financijski status što može uzrokovati destabilizaciju zajednice ili pojedinca. Pojedinci unutar obitelji zajedno djeluju i stvaraju svoje uloge koje doprinose ekonomskoj stabilnosti te stvaranju optimalnog okruženja pogodnog za opstanak obitelji.

2.2.3 Reproductivna funkcija obitelji

Proces stvaranja obitelji potječe iz stvaranja ili usvajanja potomaka. Na taj način pojedina zajednica opstaje te širi svoje porijeklo. Sve navedene sastavnice, a ponajprije novi život, dio su reproductivne funkcije obitelji koja omogućuje fertilitet te porast broja stanovnika u određenoj društvenoj zajednici. Međutim, za razliku od prijašnjih vremena, kada su obitelji bile mnogobrojnije, točnije kada su majke rađale veći broj djece, u današnje je vrijeme broj djece reduciran. Naime, sve je više obitelji unutar kojih ima jedno ili dvoje djece pa i samim time dolazi do utjecaja na pad broj stanovnika u pojedinoj državi.

2.2.4 Socijalizacijsko-odgojno-obrazovna funkcija obitelji

Socijalizacijsko-odgojno-obrazovna funkcija u današnje vrijeme je imenovana na više načina kod raznih autora, pojedini zagovaraju samo socijalizacijsku funkciju, pojedini odgojno-obrazovnu funkciju obitelji. Obitelj je osnovni poticatelj i zagovaratelj socijalnog života djeteta. Naime, svima je poznato kako je obiteljska zajednica usko povezana sa socijalizacijom djeteta. Ona je ta koja daje prve upute, odnosno osnovne smjernice socijalnog i društvenog života. Također, govoreći o socijalizaciji kao funkciji obitelji možemo spomenuti sekundarnu i primarnu socijalizaciju. Primarna socijalizacija se događa unutar obitelji, tijekom najranijeg i najzahtjevnijeg razdoblja djetetova razvoja, dok se sekundarna socijalizacija odnosi na utjecaje društvene zajednice, primjerice utjecaj vršnjaka, odgajatelja, prijatelja te svih drugih grupa unutar kojih se dijete kreće. Osim toga, Parsons (prema Kovačević, 2008) navodi kako se primarna socijalizacija bazira na dva osnovna procesa, a to su internalizacija kulture društva i strukturiranje ličnosti. Pojedinaac gradi ličnost i osobine prema okolini, odnosno usvaja kulturne činjenice i znanja, a uz pomoć tih znanja usvaja određena kulturna pravila te samim time izgrađuje sebe kao osobu. Osoba za sebe strukturira ličnost, točnije svoje stavove i razmišljanja kako bi mogla funkcionirati u određenoj društvenoj zajednici. Dijete unutar zajednice raste i razvija se te gradi nova znanja i činjenice o svijetu i kulturi u kojima živi koje su neophodne za funkcioniranje pojedinca unutar pojedine zajednice.

2.3 Tradicionalna i suvremena obitelj

Kroz vrijeme mijenjaju se razni običaji i kulturološke navike koje se smatraju čimbenicima promjene funkcija obitelji, odnosno promjene osnovne strukture obitelji i njihovih tipova odgoja. Naime, postoje dva tipa obitelji, to su tradicionalni i suvremeni tipovi zajednice. Tradicionalni tip zajednice vezan je za stare obiteljske običaje koji su djelom utemeljeni na vjeri. Također, obitelj se tradicionalno smatrala stalnom jedinicom, odnosno obitelj se sastojala od bračnog para i djece (Ljubetić, 2007). Međutim, kako su se svijet i kulture mijenjale tako je dolazilo i do promjena u oblicima obiteljske zajednice. Obiteljske zajednice danas nisu kao što je to bilo nekad, danas se pojavljuju mnoge obiteljske strukture, to su izvanbračne veze, samohrane majke ili razvedeni brakovi. Sve te strukture utjecale su na brojne društvene promjene različitih shvaćanja i definiranja obitelji kao zajednice.

2.3.1 Tradicionalna obitelj

Majka, otac i dijete, poznata su osnovna struktura tradicionalne obitelji, tj. osnovnom stalnom jedinicom obitelji smatrao se bračni par i dijete. Očevi su bili ti koji su imali glavnu riječ, oni su radili, dok su majke prenosile svoje znanje i vještine na djecu, odnosno one su bile te koje ne rade, jedino su odrađivale kućanske poslove uz koje su mogle pružati dovoljno pažnje djetetu. Također, djeci se u to vrijeme prenosilo znanje i vještine ukorijenjeno u tradiciji. Trajanje je bila osnovna komponenta tradicionalnog oblika obitelji, prilikom njega djeca su usvajala stavove, ideale, ideje i osjećaje od svojih roditelja. Naime, kako bi se održao cijeli taj tradicionalni oblik potrebno je prenošenje obiteljskih tradicija, one su te koje pomažu učvrstiti obiteljski lanac. Obiteljski lanac se može izgraditi ne samo na osnovu obiteljskog srodstva već i uz vjerovanja, stavove i simbole te sve ostale nematerijalne elemente koji su dio ozračja.

2.3.2 Suvremena obitelj

Obitelj se kroz povijest mijenjala pa tako je i izgubila tradicionalne karakteristike te je radi promjena u svijetu došlo do novog i modernijeg strukturiranja zajednice pa tako i same obitelji. Obitelji danas nisu kao što su bile nekad. Naime, pojavilo se mnogo čimbenika, pogotovo vanjskih koji utječu na roditelje. Roditelji se nalaze u teškim situacijama, a osim toga često su pod velikim pritiskom okoline prilikom odgoja djeteta. Osim roditelja na cijeli razvoj djeteta također utječe i šira zajednica koja se razvija u suvremeno doba. Suvremena obitelj je poznata po strukturalnim raznolikostima, točnije obitelj više nije jednaka i trajna u istom obliku od kad je začeta. Dolazi do raznih zamjena uloga između oca i majke, većeg broja razvoda i

samohranih roditelja, osim toga u današnje vrijeme su majke zaposlene i imaju veća prava nego prije. Osim toga, više ne postoje samo heteroseksualne obitelji, dolazi do i posvajanja djece od strane homoseksualnih obitelji i stvaranja obiteljskog okruženja. Samim time dijete je centar svega, obitelji su dobila veća prava, time dolazi i do pojave veće interakcije između zajednica, odnosno bolje cirkulacije i povezanosti koje uvelike utječu na djetetov razvoj.

3. Obiteljska klima

Prilikom razvoja, pojedinac utječe na pojedinca pa time dolazi do stvaranja skupine ljudi koji međusobno utječu jedni na druge, odnosno dolazi do učenja mlađih od starijih, ali nikako nećemo zaboraviti da mladi također mogu naučiti puno toga starije. Obiteljska klima govori o odnosima između članova obitelji, točnije o interpersonalnom stilu u kojem vlada određena razina topline i podrške.

3.1 Pojam obiteljska klima

Obiteljska klima nastaje unutar obitelji, svi prvi društveni i socijalni odnosi i doticaji nastaju unutar jedne obitelji. Obitelj i dom su mjesto gdje dijete prvo stječe spoznaje o toplini i ljubavi ili o svađama i ne uzvraćenim emocijama i potrebama. Potreba svakog čovjeka je osjećati se dobro negdje, osjećati da je dobrodošlo u prostor gdje vlada puno topline i mira. Naime, obiteljska klima proistječe iz raznovrsnih međuljudskih odnosa unutar jedne obitelji. Anić i sur. (2004) navode kako pojam klima možemo definirati kao „opće stanje ili raspoloženje u nekoj sredini“ (prema Filek, 2017; str. 2). Također, obiteljska klima uključuje „međusobnu podršku članova obitelji te obiteljsku kohezivnost, emocionalnu povezanost članova obitelji“ (Keresteš, 2001; str. 906). Međutim, obiteljska klima može biti pozitivna ili negativna, odnosno može imati pozitivne utjecaje na razvoj samoeфикаsnosti, razvoj motivacije i uključenosti ili utjecaji mogu biti negativni. Pozitivna klima vezana je za jasnu i dobru komunikaciju u kojoj prevladava visoka doza topline i podrške, dok je negativna klima potpuno suprotno okarakterizirana.

Kada govorimo o pozitivnim obiteljskim klimama možemo spomenuti da unutar takvog ozračja vlada sklad i poštovanje te je elementarna za zdrave i funkcionalne obitelji (Filek, 2017). Funkcionalne obitelji obilježavaju jasno postavljene granice, a prilikom teških situacija članovi pokušavaju razumjeti i slušati dijete. Također, prilikom određenog ponašanja ili postignuća ga pohvaljuju i podržavaju svako njegovo pozitivno ponašanje. Ponašanja koja proizlaze iz toga su

pozitivna za društvo, dolazi do pojave prosocijalnih ponašanja i iznošenja pozitivnih stavova pa tako dijete razvija sposobnost timskog rada, primjerice. suradnje, pomoći i sudjelovanja.

Međutim, u današnje vrijeme postoje razne obitelji koje se temelje na nasilju, nepoštovanju te sebičnom i netolerantnom ponašanju. Takva ponašanja pojavljuju se u obiteljima gdje vlada negativna obiteljska klima. Klima je nestabilna i puna nepoželjnih emocija, koje se pojavljuju pod velikim pritiskom društva i današnjeg ubrzanog života koji su pod utjecajem velikog broja čimbenika, a jedan od njih je stres. Nestabilnosti unutar obitelji uzrokuju razne nepogodne posljedice koje stvaraju neugodne emocije i ponašanja kod djece. Većinom su to disfunkcionalne obitelji čija djeca razvijaju negativna ponašanja.

3.2 Funkcionalne i disfunkcionalne obitelji

Prilikom nastanka pozitivne i negativne klime u obitelji, mnogi znanstvenici su obiteljsko funkcioniranje klasificirali na funkcionalne i zdrave, odnosno disfunkcionalne i nezdrave obiteljske zajednice (Filek, 2017). Funkcionalne i zdrave zajednice su zajednice unutar kojih roditelji, majka i otac, stvaraju snažnu i pozitivnu energiju. Pozitivna energija je ona unutar koje vladaju pozitivne emocije, humor i zajedništvo te zajedničko rješavanje problema i donošenje kompromisa za dobrobit svakog pojedinca. To su obitelji koje stvaraju i organiziraju aktivnosti za svakog pojedinca, omogućuju se viši životni standardi i bračni odnosi koji stvaraju predispozicije za razvijanje duhovnih vrijednosti optimalnih za obitelj. Obitelji su ustrajne i vlada emocionalna stabilnost, vlada stvaranje određenih ciljeva, kao što su obrazovna postignuća, stvaranje pozitivne komunikacije te socijalna razvijenost, snalaženje u većim skupinama i međusobno poštovanje. Naime, kako bi došlo do ostvarivanja ciljeva mnogi znanstvenici su naveli pojedine dimenzije i karakterizacije koje pridonose razvoju funkcionalne obitelji. Funkcionalna obitelj prema Becvar i Becvar (1996) ima karakteristike „podjele odgojnog ponašanja, djelotvorno i stabilno podizanje djece i vještina održavanja braka, dovoljno postavljene ciljeve prema kojima će cijela obitelj i pojedinac stremiti, dovoljno fleksibilnosti i prilagođavanje normalnim razvojnim izazovima, kao i neočekivanim krizama“ (Ljubetić, 2007; str. 30). Potrebno je napomenuti da niti jedna obitelj nema baš sve te poželjne karakteristike, ali sve te karakteristike prethode zdravoj i funkcionalnoj zajednici. Međutim, nisu sve obitelji zdrave i funkcionalne; u današnje vrijeme sve više obitelji ili prelazi iz funkcionalnih obitelji u disfunkcionalne ili su zbog svojih okolnosti i prethodnih utjecaja razvijale nezdravu okolinu za dijete i zajednicu.

Disfunkcionalne ili nezdrave obitelji uzrokuju i pojavu negativne energije. Negativna energija utječe na svakoga pa su to većinom obitelji koje se bore s teškim životnim situacijama. Unutar nezdravih obitelji odnosi između oca i majke su često „nategnuti“, puni svađa i nepovjerenja te češće dolazi do različitih vrsta nasilja u obitelji. Naime, prilikom takvog okruženja dijete se ne osjeća sigurno, točnije djeca ne dobivaju dovoljnu količinu pažnje te postaju emocionalno nestabilna, time dolazi do sve veće količine bijesa i frustracija koje razaraju i uništavaju obiteljsku zajednicu (Ljubetić, 2007).

3.3 Psihološka klima

Obitelj, zajednica pojedinaca, kako bi funkcionirala potrebno je da u njoj vlada pozitivna psihološka klima. Također, psihološka klima označava emocionalnu povezanost, koja se veže uz simpatije, razumijevanje, bliskost te zadovoljavanje interesa unutar obitelji i šire. Pozitivna psihološka klima je temelj uspješnog odgoja. Prilikom vladanja pozitivne psihološke klime djeca se razvijaju i rastu prema optimalnom smjeru za razliku od negativne psihološke klime.

Negativna psihološka klima javlja se u obiteljima u kojima prevladavaju svakodnevni sukobi te postoji niska razina emocionalnog shvaćanja djeteta (Abigail Raikes i Thompson, 2006). Naime, negativna psihološka klima obuhvaća obiteljska agresivna ponašanja koja utječu na pokazivanje emocija. Također, negativna psihološka klima može rezultirati povećanom depresijom i anksioznošću (Luebbe i Bell, 2013). Također, negativna obiteljska klima okružena je nejasnom komunikacijom koja stvara nesigurnost i nezadovoljstvo u obitelji. Naime, komunikacija ima veliku ulogu u razvoju djeteta, odnosno utječe na daljnji psihosocijalni razvoj.

3.4 Stilovi odgoja

Stilovi odgoja, u današnjici, ali još od davnih dana, vrlo su važan pokretač djetetova razvoja. Vidljivo je kako roditelji, glavni inicijatori ranog djetetovog socijalnog razvoja, utječu na daljnje postupke i odluke svoje djece. Međutim, prilikom djetetova cjelokupnog razvoja bitno je razlikovati roditeljski stil od roditeljskog postupka. Roditeljski stil formira kontekst i emocionalnu klimu odnosa roditelj - dijete, a roditeljski postupci predstavljaju određeno ponašanje koje roditelji koriste pri usmjeravanju djece ka postizanju raznih socijalizacijskih ciljeva (Darling i Steinberg, 1993, prema Kordiš, 2016). Prilikom odgoja dolazi do različitih vrsta ponašanja roditelja prema djetetu pa postoje dvije dimenzije ponašanja koje su važni pokretači roditeljskog utjecaja na dijete. S jedne strane tu je dimenzija emocionalne topline i

prihvaćanja, a s druge dimenzija kontrole. Naime, postoje emocionalno topli i emocionalno hladni roditelji. Emocionalno topli roditelji uspostavljaju pozitivnu vezu s djetetom pa tako prihvaćaju svoje dijete, podržavaju ga te mu pružaju pažnju i podršku. Međutim, postoje i emocionalno hladni roditelji koji imaju potpuno suprotne postupke od emocionalno toplih roditelja. To su roditelji koji zanemaruju te ne uvažavaju djetetove potrebe, osim toga kritiziraju ga u velikim dozama i postavljaju prevelike kazne. Također, roditelji su ti koji trebaju imati određenu razinu kontrole, razvijene sposobnosti postavljanja pravila i različite postupke uspostavljanja discipline koje utječu na ponašanja djeteta. Spomenute dvije dimenzije roditeljskog ponašanja se kombiniraju u različite odgojne stilove.

3.4.1 Autoritarni odgojni stil

Autoritarni odgojni stil jedan je od četiri osnovna odgojna stila. Taj stil odgoja karakteriziraju nerealna očekivanja roditelja, gdje roditelji postavljaju stroga pravila prilikom kojih dolazi do uspostavljanja snažne kontrole nad djetetom. Međutim, tijekom stvaranja svih tih visokih očekivanja i zahtjeva djetetu se ne pruža dovoljna količina pažnje, ljubavi i topline od strane roditelja. Dijete se nalazi u situacijama prilikom kojih mora slušati apsolutno svaku riječ od strane roditelja, a osim toga roditelji ne uvažavaju djetetovo mišljenje te ne dopuštaju ikakvo postavljanje pitanje od strane djeteta. Dijete se osjeća bespomoćno pa dolazi do pojave straha i nepovjerenja kod pojedinaca koji su odgajani u takvoj okolini. Okolina koja ga okružuje puna je negativne atmosfere, odnosno prevladava osjećaj straha i neiskrenosti. Roditelji se predstavljaju kao autoriteti koji se moraju bezuvjetno slušati. Često stručnjaci pretpostavljaju da su to većinom roditelji koji nemaju izgrađenu ličnost, odnosno prevladava nezrela ličnost koja nije uspjela u nečemu te prepisuju krivnju drugima (Spasojević, 2011).

3.4.2 Autoritativni odgojni stil

Autoritativni odgojni stil predstavlja najkvalitetniji, najiskusniji i najuspješniji odgojni stil unutar kojeg postoji kompromis i suradnja između roditelja i djeteta. Autoritativan odgojni stil, često nazvan i demokratski – dosljedan stil, kombinacija je emocionalne topline i čvrste kontrole (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, prema Jezerčić, 2020). Roditelji postavljaju jasne i visoke granice, osim toga daju djeci jasna pravila koja nisu površna nego su dobro objašnjena i argumentirana te prilikom postavljanja granica i traženja usluga roditelji isto tako poštuju ta pravila te pružaju djetetu dovoljno ljubavi, topline i pažnje. Dijete stječe sigurnost i pozitivno okruženje, roditelji stvaraju optimalan odnos s djetetom u kojem se ističu povjerenje i sigurnost. Sigurnost djetetu omogućuje otvoreni razgovor s roditeljem, koji će ga saslušati te

mu dati savjet ili će pokušati navesti dijete da samo dođe do rješenja kako bi počelo otvoreno razmišljati te razvijati sposobnosti snalaženja u vremenu i prostoru. Također, roditelji djetetu nude mogućnost rješavanja problema razgovorom koji objema stranama pomaže u postizanju dugoročnih ili kratkoročnih ciljeva potrebnih za razvoj obiteljske klime ili pojedinca u obitelji. Obitelj je zajednica unutar koje vlada staloženost, mir, razum i poštivanje, osim toga roditelji ne posramljuju i kritiziraju svoju djecu. Prilikom razgovora djetetu omogućuju da sudjeluje u donošenju pojedinih odluka kako bi se i ono samo osjećalo važnim članom zajednice, u kojoj je primijećen, a ne ostavljen po strani. Dijete se u ovom odgojnom stilu osjeća ugodno te razvija sposobnosti izražavanja svojih misli i emocija, osim toga razvija sposobnosti razgovora i razumijevanja te razvoja samopouzdanja.

3.4.3 Permisivni odgojni stil

Permisivni ili popuštajući odgojni stil je stil u kojem prevladavaju slabe granice i prevelika sloboda djeteta. Dijete vlada ovim stilom, odnosno roditelji imaju prenisku kontrolu nad djetetom. Dijete dobiva slobodu unutar koje roditelji ne postavljaju određene granice. Dijete samo odlučuje u nekim situacijama u kojima bi roditelj trebao dati jasnu granicu i pravilo. Također, roditelji ga ne provjeravaju te ne pokazuju dovoljno zainteresiranosti za djetetove postupke. S obzirom da roditelji djetetu ne postavljaju gotovo nikakve granice, dijete ne razvija samostalnost i odgovornost, što rezultira nesnalažljivim i nesigurnim djetetom.

3.4.4 Indiferentan odgojni stil

Četvrti odgojni stil, indiferentan ili zanemarujući, djetetu ne omogućuje dobar socijalni, kognitivni i emocionalni razvoj. Indiferentni ili zanemarujući odgojni stil prikazuje roditelje koji se uopće ne bave svojom djecom te u krajnjem slučaju zanemaruju svoje dijete u potpunosti. Roditelji indiferentnog stila često su previše zauzeti svojim problemima te na taj način zaboravljaju na svoju djecu. Ovakav stil kod djeteta rezultira djelomičnim izostavljanjem razlike između dobra i zla, a to uzrokuje negativne posljedice kod djeteta prilikom njegova daljnjeg razvoja i položaja u društvu. Naime, indiferentan tip odgoja prikazuje određen način otpora roditelja prema djetetu. Roditelji se odupiru preuzeti odgovornost u odgoju te tako ne doprinose djetetovom emocionalnom razvoju i razvoju u ponašanju (Pintar, 2018). Dijete se tijekom takvog odgoja počinje osjećati anksiozno, frustrirano te postaje nasilno (Pintar, 2018). Osim toga, takav način odgoja može ugroziti djetetovo mentalno stanje.

3.5. Čimbenici obiteljske klime

Obitelj kao zajednica mijenjala se dugi niz godina. Tijekom povijesti obitelj je razvijala različite strategije odgoja koje se i dan danas mijenjaju. Naime, u današnje vrijeme obitelj je pod velikim utjecajem različitih vanjskih i unutrašnjih okolnosti koje utječu na obiteljsku klimu. U suvremeno vrijeme došlo je do napretka u tehnologiji koja ima veliki utjecaj na svakog pojedinca. Obiteljska klima danas je podvrgnuta velikom broju rizičnih čimbenika, a to su čimbenici koji su u neposrednoj vezi samo s roditeljima i u neposrednoj vezi s roditeljima i djetetom. Čimbenici koji su vezani za roditelje povezani su s njihovim djetinjstvom, razvojem ličnosti te stupnjem obrazovanja i socijalnim statusom, osim toga s razvodom braka, samohranim roditeljstvom i ekonomskim statusom. Međutim, treba se osvrnuti na čimbenike koji su povezani s djetetom i roditeljem, a to su spol te red rođenja ako ima više braće i sestara. Svaki od tih čimbenika pokazuje koliko je teško održavati ravnotežu u društvu te postizati optimalno obiteljsko okruženje.

3.5.1 Socio-ekonomski status obitelji

Socio-ekonomski status u današnjici jedan je od osnovnih te općenitih čimbenika koji imaju utjecaj na bračne i obiteljske zajednice. Svaki pojedinac ima određeni socio-ekonomski položaj koji je značajan za daljnje odnose unutar obitelji. Postoji objektivni socio-ekonomski položaj koji se sastoji od nekoliko dimenzija, a to su dohodak ili plaća, obrazovanje, vlasništvo ili posjedovanje dobara, zaposlenost pojedinca te ekonomski standard i zanimanje. Sve dimenzije se međusobno povezuju, a sve zajedno utječu na djetetov socijalni, emocionalni i kognitivni razvoj. Roditelji višeg obrazovnog statusa imaju bolje izgleda za stvaranje sigurne i čvrste obitelji (Čudina-Obradović i Obradović, 1998). Djeca koja dolaze iz obitelji gdje vlada stabilnost te roditelji imaju viši obrazovni status često su bolje pripremljena za vrtić i školu. Imaju više razvijene čitalačke i predčitalačke vještine, lakše rješavaju zadatke i probleme te pokazuju manji stupanj emocionalne i socijalne neadaptiranosti (Čudina-Obradović, i Obradović, 1998). Također, postoji subjektivni socio-ekonomski položaj koji također ima utjecaj na obitelj. Jedan od subjektivnih socio-ekonomskih elemenata je ekonomski ili financijski stres. Postoje različiti financijski stresovi kao što je gubitak posla, sukob u određenom poduzeću ili obitelji, smanjeni životni standard i niski dohodak. Svaki od tih stresova utječe na odnose unutar obitelji te povećava bračne sukobe, dovodi do depresije pojedinaca i upadanja u razne socijalne probleme koji negativno utječu na razvoj djeteta (Čudina-Obradović i Obradović, 1998).

4. Emocionalni razvoj

Emocionalni razvoj počinje od samog rođenja djeteta. Dijete razvija osjećaje, želje te namjerne aktivnosti i načine uz pomoću kojih se mogu suočiti s emocijama. Proces emocionalnog razvoja proteže se kroz tri faze, to su faza usvajanja emocija, faza diferenciranja i faza transformiranja ili reorganizacije emocija. Prilikom prve faze dijete usvaja određena emocionalna obilježja, osim toga uči prepoznati te kontrolirati emocije u pojedinim situacijama. Prilikom druge razvojne faze dijete počinje povezivati ili odvajati pojedine emocije i osjećaje od nekog ponašanja ili određenog konteksta. Također, dolazi do mogućnosti da djeca minimaliziraju ili preuveličavaju pojedine osjećaje, osim toga uče i skrivati osjećaje što nije dobro za njihov daljnji razvoj. Treća razvojna faza emocija je faza transformacije, razdoblje u kojem dolazi do pojave dva procesa. Naime, „prvi proces odnosi na način na koji određeno emocionalno stanje transformira procese razmišljanja, učenje ili pripreme za reakciju u tom stanju, drugi se odnosi na to kako se sam emocionalni proces mijenja iskustvom i znanjem tako da se kontekst i značenje emocija javljaju kao konstrukcija svakog pojedinca“ (Brajša Žganec, 2002: str. 17).

4.1 Emocije

Emocije imaju veliku važnost u ljudskom životu, odnosno emocije su pokretači ljudskih reakcija u različitim situacijama. Također, osim što emocije imaju utjecaj na unutarnje stanje pojedinca, uvelike utječu na međuljudsku komunikaciju, jer uz pomoć komunikacije drugi stvaraju sliku o unutarnjem stanju pojedinca. Naime, poznato je kako se emocije razvijaju iz bioloških karakteristika osobe, njegove kulture i njegovog socijalnog učenja.

Emocije se mogu definirati kao niz povezanih reakcija organizma na događaje koji su važni za njegove potrebe, ciljeve ili opstanak (Sveučilišni savjetodavni centar, 2020). Međutim, ljudi često vole govoriti kako su emocije i osjećaji isto. Svakako, postoji povezanost, odnosno osjećaji su samo jedan od elemenata cjelokupnog emocionalnog razvoja. Osjećaji su vezani za čovjekov subjektivni i verbalni opis ljudskog stanja (Sveučilišni savjetodavni centar, 2020). Također, ne samo da uz pomoć tog aspekta verbaliziramo emocije, nego ih izražavamo uz pomoć ekspresije lica. Ekspresija lica ima veliki značaj prilikom izražavanja emocija pa su tako emocije u većini slučajeva popraćene različitim izrazima lica. Međutim, prilikom prikazivanja ljudskih emocija postoje različiti načini izražavanja emocija, pa tako imamo prikladan način reagiranja u situaciji, a osim prikladnog načina reagiranja postoje prigušene i prenaplašene reakcije. Svaka od tih reakcija ovisi o odgoju te o intenzitetu reagiranja na

pojedine situacije. Postoje razne situacije u kojima djeca reagiraju na različite načine pa tako same emocionalne reakcije mogu biti jačeg ili slabijeg intenziteta. Također, situacije mogu u osobi stvoriti ugodne i neugodne emocije. Postoji šest temeljnih, odnosno „primarnih“ emocija i postoje sekundarne emocije. Temeljne emocije su radost, tuga, gađenje, ljutnja, iznenađenje i strah, a osim njih imamo i sekundarne emocije kao što su napetost, ljubomora, neugodnost i ponos. Primarne emocije su urođene, imaju prepoznatljive i svima poznate facijalne ekspresije i pokrete, osim toga imaju neurofiziološku osnovu. Naime, primarne emocije imaju veliku ulogu u ljudskom životu, one su osnovni ljudski elementi, koji služe za opstanak ljudskog roda, a iz njih nastaju sve ostale sekundarne emocije. Između ostalog, poznato je kako emocije imaju nekoliko različitih svrha, to su zaštita, uništavanje, zajedništvo, pripadnost, razmnožavanje, otklanjanje, istraživanje i usmjerenost (Vajsbaheer, 2018).

4.2 Razvojni ciklus regulacije emocija

Prilikom istraživanja samih emocija i njihove svrhe, razni istraživači počeli su se baviti proučavanjem same regulacije emocija. Regulacija emocija definirana je od više istraživača pa su tako postojale razne definicije vezane za taj pojam. Gross (1998) regulaciju emocija definira kao procese pomoću „kojeg pojedinci utječu na to kada će i koje emocije doživjeti te kako će ih doživjeti i izraziti“ (prema Macuka, 2012; str. 62). Također, regulaciju emocija možemo definirati kao sklop akcijskih i neutralnih procesa koji utječu na pojačavanje i održavanje emocionalnih uzbuđenja te kognitivnih i motivacijskih tendencija (Prosen i Smrtnik Vitulić, 2014). Naime, ove definicije govore o sadržajima koji su uključeni u sami proces, no postoje definicije koje se više bave karakteristikama tog procesa, pod to podrazumijevaju orijentaciju prema cilju ili svijesti. Autori takvog gledišta definiraju procese regulacije emocija kao određena ponašanja, strategije i sposobnosti, koja mogu nastati svjesno ili nesvjesno te automatske ili kontrolirane, one su te koje služe za praćenje, inhibiranje i moduliranje određenog emocionalnog iskustva i pojedine ekspresije koje su zadužene za ostvarivanje pojedinog cilja (Macuka 2012).

Različite definicije objašnjavaju regulaciju emocija na svoj način, ali sami pojam definira se kao proces unutar kojeg osoba stvara iskustva te utječe na osobne reakcije te doživljava pojedinih emocija kod ljudi (Macuka, 2012). Također, emocionalna regulacija omogućava osobi uskladiti izražavanje vlastitih emocija sa zahtjevima okoline, zaštititi se od neugodnih emocija, obuzdati ih i usmjeriti tako da ne ometaju njezino funkcioniranje te zasigurno predstavlja važnu komponentu uspješne emocionalne prilagodbe djece (Macuka, 2012). Kako

bi lakše razumjeli svrhu koncepta regulacije emocija, postoje tri perspektive u pogledu na emocije, a to su sociokonstruktivistička, kognitivna i neurobiološka. Neurobiološko gledište ističe kako se regulacija emocija odvija u dva procesa. Prvi proces zaustavlja emocije od pokretanja, a drugi proces vezan je uz sprječavanje izražavanja emocija nakon aktivacije. Također, osim neurobiološkog gledišta postoji kognitivno gledište i sociokonstruktivistički orijentirani istraživači. Sociokonstruktivistički orijentirani istraživači smatraju kako emocije ovise o kulturalnom svijetu, odnosno prema samoj ideologiji i vjerovanjima nastaje njihova struktura te način izražavanja. Kognitivno gledište na emocije gleda kao skup različitih procesa, prilikom kojih emocije započinju s procjenom događaja, zatim završavaju s bihevioralnim, fiziološkim i iskustvenim reakcijama. Naime, razna objašnjenja i definicije omogućili su ljudima lakše razumijevanje same regulacije emocija, ali i dalje postoje mnoga neobjašnjena stanja vezana za regulaciju emocija budući da se radi o složenom procesu.

4.2.1 Elementarna obilježja i strategije regulacije emocija

Pod pojmom regulacije emocija podrazumijevaju se ekstrinzični i intrinzični procesi koji su odgovorni za nadzor, evaluaciju i modifikaciju emocionalnih reakcija, njihova intenziteta i privremenih karakteristika u postizanju cilja (Macuka, 2012).

Postoje tri osnovna obilježja regulacije emocija, to su aktiviranje cilja, pokretanje procesa i dinamika emocija (Sheppes, Suri i Gross, 2015). Prvo obilježje, aktiviranje cilja govori o samom nastanku emocija, odnosno nastanku emocije unutar nekog pojedinca ili druge osobe. Naime, pojedinac može regulirati svoje osobne emocije, odnosno radi se o intrinzičnoj emocionalnoj regulaciji. Kada pojedinac može regulirati tuđe emocije onda govorimo o ekstrinzičnoj regulaciji emocija. Prilikom drugog obilježja regulacije emocija, pokretanja procesa, osoba može utjecati na sami smjer kretanja emocije, može se mijenjati na implicitni i eksplicitni način, odnosno osoba može svjesno ili nesvjesno regulirati emocije. Treće bitno obilježje koje se pojavljuje prilikom regulacije emocija je dinamika emocija, koja govori o samom trajanju, jačini te neutralizaciji emocija, ovisno o ciljevima dolazi do same promjene u određenim obilježjima. Kako bi došlo do ispravne regulacije emocija postoje razne strategije koje pomažu i olakšavaju ljudima ostvariti taj proces.

Strategije emocionalne regulacije ovise o učinkovitosti, prirodi te implikacijama vezanim za određeno individualno psihosocijalno funkcioniranje. Postoji više tipova strategija pa tako imamo kognitivno preispitivanje ili ponovnu procjenu, ekspresivnu supresiju, represiju te izbjegavanje iskustva i situacije. Naime, kognitivno preispitivanje i prihvaćanje emocija

smatraju se dvjema najboljim strategijama regulacije emocija, točnije prikazane su kao zaštitne strategije koje sprječavaju nastanak nekih psihopatoloških problema. Kognitivno preispitivanje se definira kao proces u kojem osoba uspijeva upravljati svojim emocijama mijenjajući način razmišljanja o trenutnoj situaciji (Gros, 1988; prema Macuka 2012). Također, sami taj proces utječe na djetetov socijalni i daljnji razvoj. Emocionalna supresija definira se kao proces regulacije emocija koji slijedi nakon što se emocionalni događaj već kognitivno interpretirao i nakon aktiviranja ponašajnih tendencija (Gračanin, 2005).

4.3 Razvoj empatije

4.3.1 Definiranje empatije

Empatija je složen pojam koji se često poistovjećuje s dobrotom, pojedinci ju definiraju kao suosjećanje prema drugoj osobi. Dakle, empatija je više od suosjećanja, suosjećanje se odnosi na osjećaje simpatije prema nama bližim osobama, prilikom pokazivanja pozitivnih emocija, dok empatija obuhvaća veći spektar emocija. Naime, Tomulić i Grmuša (2017) govore da „empatija ide korak dalje jer predstavlja neutralan filter kroz koji empatične osobe promatraju druge osobe, neovisno o tome radi li se o negativnim ili pozitivnim emocijama“ (prema Jerković 2019; str. 11). Empatiju neki smatraju kognitivnim procesom prilikom kojeg dolazi do razumijevanja tuđih emocija, drugi smatraju kako je izrazito bitna emocionalna reakcija. Krznarić (2014, prema Jerković, 2019; str. 10) empatiju definira kao „umijeće imaginativnog „ulaska u kožu” druge osobe, razumijevanja njezinih osjećaja i viđenja te korištenja tog razumijevanja za usmjeravanje vlastitih postupaka“. Također, Špelić i Zuliani (2011) objašnjavaju kako se „empatija općenito može definirati kao sposobnost emocionalnog uživanja i razumijevanja osjećaja i stanja drugih osoba“ (Špelić i Zuliani, 2011; str. 98).

Empatiju možemo definirati kao sklop kognitivnih elemenata koji upućuju na razumijevanje tuđih emocija, osim toga potiče nas na razmišljanje kako možemo utjecati na tuđe osjećaje (Tomulić i Grmuša, 2017). Također, ako imamo sposobnost razumijevanja drugih, nastaje mogućnost afektivnog vida. Afektivni vid nam daje sposobnost gledanja očima druge osobe (Tomulić i Grmuša, 2017).

4.3.2 Razvojne etape empatije

Empatija ima svoje razvojne etape pa tako se razvija kroz četiri osnovne etape. Prva etapa pojavljuje se prilikom djetetove prve godine. Dijete čuje kako drugo dijete plače te samo počne plakati, odnosno to se smatra početnom empatijom. Druga etapa započinje prilikom početka druge

godine djeteta. Tada dijete počinje biti sposobno utješiti drugo dijete. Poslije druge godine, odnosno između treće i šeste godine pojavljuje se treća razvojna etapa empatije. Dijete je sposobno pronalaziti rješenja kako bi otkrilo zašto je drugo dijete tužno. Naime, dijete ima dovoljno razvijen govorni jezik. Između šeste i devete godine pojavljuje se četvrta etapa razvoja empatije. Tijekom četvrte etape dijete počinje razumijevati i shvaćati vlastite emocije.

Empatija se može podijeliti na kognitivnu i emocionalnu empatiju (Dvash i Shamay-Tsoory, 2014). Prilikom kognitivne empatije dolazi do perspektivnog uzimanja. Osoba se poistovjećuje sa situacijom druge osobe te na taj način počinje razumijevati drugu osobu. Prilikom emocionalne empatije osoba se povezuje s osjećajima i emocijama druge osobe. Empatija se razvija od najmanjih nogu pa tako odgoj ima utjecaj na nju. Najveću ulogu prilikom stvaranja empatije ima majka (Lacković-Grgin i Penezić, 2018). Kada majka i novorođenče stvore topli odnos tada dolazi do međusobnog povezivanja majke i djeteta. Dijete kroz ekspresiju lica roditelja ili kroz boju i visinu glasa razvija empatiju. Empatiju roditelji trebaju poticati na razne načine. Roditelji trebaju omogućiti sigurnu okolinu u kojoj dijete može pokazati svoje emocije. Osim toga, djetetu treba objasniti da su i negativne emocije prihvatljive. Također, trebaju biti dobar uzor svojoj djeci. Roditelji trebaju pokazivati svoje osjećaje te im čitati razne priče i igrati igre s ulogama. Na taj način omogućuju pozitivan razvoj empatije kod djece. Važno je djetetu omogućiti slobodno vrijeme s drugom djecom kako bi dijete moglo samo razumjeti različitosti između pojedinaca.

Osim roditelja, veliku ulogu u razvoju dječje empatije imaju i drugi razni čimbenici. Čimbenici koji utječu na razvoj empatije kod djeteta su osobna obilježja pojedinca. Osobna obilježja pojedinca su spol, temperament te pojedine traume u djetinjstvu. Također, jedan od čimbenika su međuljudski utjecaji. U svijetu postoje razne kulture, stavovi i okruženja, koji utječu na proces i način razvoja empatije. Naime, cijeli proces stvaranja empatije potiče razvoj kontrole emocija na pravilan način.

5. Obiteljska klima i njezin utjecaj na emocionalni razvoj djeteta

Roditelji svake obitelji su osobe koje prenose svoja znanja, kulturu, vrijednosti i vještine na svoju djecu. Djeca usvajaju nova znanja te prenose ta znanja u svijet. Međutim, u današnje vrijeme veliki broj obitelji ne uspijeva ispuniti mnogobrojne zadaće i obaveze vezane za zadovoljavanje potreba svakog pojedinca zasebno. Ljudi se nalaze u vremenu u kojem je sve ubrzano, a moralno i etičko ponašanje postaje sve manje poznato. Obitelji se suočavaju s raznim stresnim i neugodnim situacijama koje imaju utjecaj na djetetov cjelokupni razvoj, ali i razvijaju različite mehanizme obrane od potencijalno štetnih unutarnjih i vanjskih čimbenika.

5.1 Rizični i zaštitni čimbenici

Tijekom odgoja roditelji su okruženi raznim problemima i događajima. Pojavljuju se situacije u kojima se možda nikad nisu pronašli te im je sve novo. Pokušavaju odgojiti dijete na najbolji način, ali ponekad pojedinci krenu u krivom smjeru. Pod utjecajem raznih rizičnih i zaštitnih čimbenika roditelji odgajaju djecu. Rizični čimbenici su elementi koji utječu na veću vjerojatnost pojave poremećaja (Macuka, i Smojver-Ažić, 2012). Govoreći o rizičnim čimbenicima možemo ih podijeliti u više kategorija pa tako postoje genetski ili biološki čimbenici, individualni i vršnjački čimbenici te rizični čimbenici povezani sa školom, obitelji i zajednicom. Međutim, postoje i zaštitni čimbenici koji povećavaju pozitivne ishode u odgoju te smanjuju rizik od razvoja poremećaja ili delinkventnog ponašanja kod djeteta (Nikčević-Milković i Rupčić, 2014).

5.1.1 Rizični čimbenici

Rizične čimbenike u prethodnom poglavlju raspoređujemo prema određenim kategorijama. Jedna kategorija su rizični faktori u obitelji. Govoreći o rizičnim faktorima u obitelji zapravo govorimo o raznim obiteljskim problemima i sukobima. Također, govorimo o obiteljskoj kriminalnoj povijesti, nedosljednoj obiteljskoj disciplini, neučinkovitoj komunikaciji te stvaranju pozitivnih stavova prema drogama i kriminalnom ponašanju (Ferić Šlehan i Kranželić, 2008). Naime, svaki od tih rizičnih čimbenika ima negativni utjecaj na ostvarivanje ugodne i pozitivne obiteljske klime. Djeca su sklonija razvoju raznih poremećaja. Poremećaji u ponašanju jedni su od najčešćih posljedica rizičnih čimbenika. Rizični čimbenici kao što su nedosljedna disciplina i odbačenost u obitelji kod djece utječu na razvoj agresivnosti i bježanje od kuće (Ferić Šlehan i Kranželić, 2008). Također, svaki od rizičnih čimbenika ima negativnu posljedicu u razvoju djeteta.

5.2 Obiteljski problemi i sukobi

Jedan od nabrojanih rizičnih čimbenika koji utječu na obitelj i sigurno roditeljstvo vezan je za obiteljske sukobe i probleme. Rizični čimbenik vezan za obiteljske sukobe i probleme možemo povezati i s emocionalnom povezanošću s djetetom. Djetetu je potrebno pružati adekvatnu okolinu u kojoj vlada sklad i mir. Naime, u većini slučajeva djeca koja imaju razvijenu sigurnu privrženost imaju bolju sposobnost prilagodbe. Roditeljski odnosi doprinose pozitivnom i adekvatnom razvoju tople emocionalne klime u obitelji. Međutim, kao što je navedeno roditeljski sukobi isto mogu utjecati na odnos roditelja i djeteta. Govoreći o

roditeljskim sukobima potrebno je spomenuti kako sukobi mogu utjecati na dijete na dvostruki način (Macuka i Jurkin, 2014). Odnosno, dijete može biti direktno ili indirektno uključeno u sukob. Također, kasnije dijete postaje svjesnije svakog sukoba te može početi sebe okrivljavati za nastali problem. Sukobi kod djece izazivaju razvoj raznih eksternaliziranih i internaliziranih problema. Osim toga, dječaci smatraju da su pod većom kontrolom očeva, a djevojčice smatraju da ih majke ne prihvaćaju te kontroliraju (Macuka, Smojver-Azic i Burić, 2012).

Problemi i sukobi u obitelji često nastanu radi loše komunikacije te slabog međusobnog poštovanja. Naime, komunikacija je proces koji utječe na društvenu interakciju prilikom koje ljudi međusobno djeluju i reagiraju na svijet oko sebe (Mlinarević, 2021). Potrebno je poticati pozitivnu komunikaciju, a kako bi se ostvarila uspješna komunikacija potrebno je razvijati aktivno slušanje te nenasilno rješavanje problema. Ponekad je teško riješiti problem na pravi način pa dolazi do rasprava i nesuglasica između roditelja. Roditelji su sve više pod stresom koji utječe na njihov međusobni odnos. Također, često zbog prisutnosti stresa kod roditelja prilikom rješavanja problema može doći do izljeva ljutnje, koja kasnije može imati veliki utjecaj na drugog roditelja ili dijete. Naime, dijete može obiteljske sukobe interpretirati na različite načine. Prilikom roditeljskih sukoba dolazi do razvoja poželjnih ili nepoželjnih ponašanja i doživljaja. Prema istraživanju Macuka i Jurkin (2014) obiteljski sukobi imaju veliki utjecaj na psihosocijalno funkcioniranje. U istraživanju kojeg su proveli Macuka i Jurkin (2014) prikupljaju se podatci vezani uz obiteljske sukobe i njihov utjecaj na dječju psihosocijalnu prilagodbu, odnosno ispituje se važnost dječje percepcije sukoba između roditelja. Autori također ističu da psihosocijalno funkcioniranje obuhvaća poželjne ili nepoželjne ishode ponašanja kod djece te da obiteljski sukobi imaju značajan utjecaj na psihosocijalno funkcioniranje. Nadalje, ističu podjelu psihosocijalnog funkcioniranja na internalizirane i eksternalizirane tipove ponašanja. Internalizirani problemi vezani su uz emocionalno stanje, odnosno temelje se na emocijama tuge i tjeskobe. Međutim, roditeljski sukobi mogu dovesti do pojave depresivnih simptoma ponašanja koje je moguće vidjeti kod djetetovih promjena u raspoloženju te prilikom tjelesnog i motoričkog funkcioniranja. Drugi tip ponašanja psihosocijalnog funkcioniranja je eksternalizirani tip, koji prema Macuka i Jurkin (2014) govori o iznošenju problema kroz odnos prilikom kojeg dijete pokušava agresivnim ponašanjem riješiti svoj problem. Također, postoje dvije vrste agresivnosti, a to su reaktivna i proaktivna. Reaktivna agresivnost javlja se kada dijete reagira na neku vanjsku provokaciju ili prijetnju, a proaktivna agresivnost kada dijete namjerno i planirano koristiti agresivno ponašanje. Prilikom

istraživanja ispitane su razne dimenzije dječje percepcije roditeljskih sukoba, a to su: dimenzija značajke sukoba, dimenzija samookrivljanja te dimenzija prijetnje.

Sukobi u obitelji kod djece mogu izazvati razne probleme, točnije mogu rezultirati pojavom djetetove ljutnje, tuge ili osjećanju bespomoćnosti. Također, konstantni sukobi između članova obitelji kod djece izazivaju krivicu te to dijete počinje osjećati sram i stres koji rezultiraju djetetovim sudjelovanjem u sukobima između roditelja (Macuka i Jurkin, 2014). Stalni sukobi radi raznih neslaganja, socio-ekonomskih problema i stresnih situacija mogu porušiti model emocionalne sigurnosti. Dijete više nije sigurno već počinje osjećati ugroženost. Postoji velik broj osjećaja koje dijete može doživjeti prilikom sukoba u obitelji, a to su osjećaj usamljenosti, zabrinutost, tuga, strah od promjena te strah od pokazivanja vlastitih emocija.

Postoje uobičajeni roditeljski sukobi u kojima ne vlada visoka razina konflikta nego roditelji razgovorom uspješno rješavaju probleme. Prilikom tih situacija roditelji uče djecu kako je normalno izraziti emociju ljutnje te da ona nije zabranjena sve dok ne uključuje agresiju i nasilje (Buljan Flander, Galić i Roje Đapić, 2020). Naime, normalno je da u obitelji postoji određena razina neslaganja, ali ukoliko ta neslaganja i svađe postanu konstantni mogu dovesti do visoke razine stresa, tjeskobe i depresije (Rosario Estevez, 2019). Dugoročno djetetovo izlaganje roditeljskim sukobima može izazvati jednake posljedice kao i kod djeteta koje je bilo tjelesno zlostavljano i zanemareno u socijalnom, emocionalnom i kognitivnom obliku (Buljan Flander, Galić i Roje Đapić, 2020). Jaycox i Repetti (1993) kao posljedice roditeljskih sukoba na dijete navode, nisko poštovanje te mogućnost razvoja eksternaliziranih problema u ponašanju.

Postoje i drugi obiteljski problemi osim obiteljskih sukoba, a neki od njih su stres i siromaštvo. Danas veliki utjecaj na sukobe u obitelji ima siromaštvo. Naime, siromaštvo možemo povezati s više razina obiteljskih odnosa, a to su količina partnerskih sukoba, stabilnost i zadovoljstvo brakom te nasilje u partnerskom odnosu (Ajduković, Rajter i Rezo, 2018). Obitelji s nižim primanjima teže se nose sa stresom te teže rješavaju probleme, a osim toga teže se nose s mentalnim i životnim poteškoćama. Također, obitelji u kojima prevladavaju sukobi te loša emocionalna povezanost i siromaštvo više teže ka zlostavljanju djece (Ajduković, Rajter i Rezo, 2018). Prilikom djetetova razvoja siromaštvo uvelike utječe na djetetov razvoj. Obitelji koje se nalaze u visokom riziku od siromaštva imaju češće izljeve ljutnje i međusobnog nerazumijevanja. Sve to rezultira negativnim razvojem djeteta koje kasnije može imati problema u školi ili socijalizaciji.

U današnje vrijeme obitelji su pod velikim pritiskom okoline te je potrebno redovito razgovarati i rješavati probleme. Problemi se ne rješavaju sami od sebe, a nije dobro ih ni držati u sebi. Prilikom skrivanja problema, osoba u sebi sve skuplja što može rezultirati naglim reakcijama pojedinca. Obitelj je zajednica u kojoj ima sukoba i nesuglasica, ali sve je potrebno rješavati na vrijeme i na pravilan način, a to je dvosmjernom komunikacijom.

6. Zaključak

Emocionalni odgoj vezan je za emocionalno stanje djeteta te je jedno od najbitnijih komponenti koje dijete razvija kroz život. Dijete od najranije dobi stječe razna znanja i vizije o svijetu, o drugima i o samome sebi. Potrebno je djetetu omogućiti da stvara najbolju sliku o sebi. Stvaranjem najbolje slike o sebi, dijete kasnije lakše može rješavati probleme te izbjegavati stresne situacije. Temelj cijelog životnog puta i utjecaj na njega imaju sami roditelji. Roditelji su najbitniji modeli za dijete, a osim toga i sama obiteljska klima koja djetetu omogućuje adekvatno okruženje za učenje i usvajanje novih vještina i sposobnosti. Također, cijeli taj proces razvoja emocionalnog stanja ima i posljedica u daljnjem djetetovom životu, pa tako u adolescenciji utječe na djetetovo socijalno okruženje. Naime, može pomoći djetetu da stvara pozitivne interakcije s drugima, a samim time dijete osjeti kada pojedinac treba pomoć te mu pokušava pružati pomoć na najbolji način koji on zna. Djeca sklapaju prijateljstva više s osobama koje imaju dobro razvijenu empatiju i suosjećanja prema drugima te s djecom koja lakše rješavaju probleme i ne ulaze u sukobe. Sukobi su svuda oko nas pa tako i između roditelja. Obiteljski sukobi imaju veliku važnost u djetetovom razvoju. Naime, sukob između roditelja može direktno ili indirektno utjecati na dijete, a dijete se u tim situacijama osjeća slabo i bespomoćno što može rezultirati kasnijim problemima u adolescenciji.

7. Literatura

1. Ajduković, M., Rajter, M. i Rezo, I. (2019). Obiteljski odnosi i roditeljstvo u obiteljima različitog prihoda: kako je život u visokom riziku od siromaštva povezan s funkcioniranjem obitelji adolescenata?. *Revija za socijalnu politiku*, 26 (1), str. 69-94.
2. Ajduković, M. (2004). Prikaz knjige- Branka Sladović Franz, Psihosocijalni razvoj djece u dječjim domovima. *Ljetopis socijalnog rada*, 11 (1), str. 183-186
3. Becvar, D. S., Becvar, R., J. (1996). *Family Therapy. A Systemic integration* (3th ed.) Boston. Allyn and Bacon.
4. Brajša Žganec, A. (2002). *Roditeljske metaemocije i socijalno-emocionalni razvoj djece*. Stručni rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
5. Brljaf, D. (2019). *Proširena obitelj*. Završni rad. Sveučilište Juraja Dobrile u Puli.
6. Dvash, J. i Shamay-Tsoory, S. G. (2014). *Theory of mind and empathy as multidimensional constructs: Neurological foundations*. *Topics in Language Disorders*, 34(4), str. 282–295.
7. Ferić Šlehan, M. i Kranželić, V. (2008). Procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika u zajednici: razlike između percepcije mladih i njihovih roditelja. *Kriminologija & socijalna integracija*, 16 (1), str. 33-43.
8. Filek, M. (2017). *Obiteljska klima i njezin utjecaj na razvoj djeteta*. Završni rad. Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
9. Gračanin, A. (2005). *Afektivne, kognitivne, socijalne i zdravstvene posljedice emocionalne supresije*. *Psihologijske teme*, 14. (1.), str. 91-108.
10. Greenspan, S. (2005). Razvoj zdravog uma: iskustva koja potiču razvoj inteligencije i zdravih emocija u djece. U: *Dijete, vrtić, obitelj*, 11 (40), str. 28-32.
11. Haralambos, M., Heald, R.(1994). *Sociologija – teme i perspektive*. Zagreb, Golden marketing.
12. Janković, J. (2008). *Obitelj u fokusu*. Zagreb. Studio Moderna.
13. Jaycox, L. H., & Repetti, R. L. (1993). *Conflict in families and the psychological adjustment of preadolescent children*. *Journal of Family Psychology*, 7(3), str. 344–355
14. Jezerčić, I. (2020). *Uloga odgojnih stilova na razvoj djece*. Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
15. Keresteš, G. (2001). *Roditeljsko ponašanje i obiteljska klima u obiteljima samohranih majka*. *Društvena istraživanja*, 10 (4-5 (54-55)), str. 903-925.
16. Kordiš, D. (2016). *Socijalno - emotivni razvoj djeteta u ranom djetinjstvu*. Završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
17. Kovačević A., Ž. (2008). *Funkcija obitelji*. Stručni rad. Preuzeto s: <http://www.psihoportal.com>

18. Lacković-Grgin, K. i Penezić, Z. (2018.) *Ličnost: razvojno psihološka perspektiva*. Zagreb: Naklada slap.
19. Luebbe, A. M., & Bell, D. J. (2013). *Positive and Negative Family Emotional Climate Differentially Predict Youth Anxiety and Depression via Distinct Affective Pathways*. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42(6), str. 897–911.
20. Ljubetić, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb. Mali profesor.
21. Macuka, I. i Jurkin, M. (2014). *Odnos sukoba roditelja i psihosocijalnih problema mladih adolescenata*. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (1), str. 65-84.
22. Macuka, I. (2012). *Osobne i obiteljske odrednice emocionalne regulacije mladih adolescenata*. *Psihologijske teme*. 21, str. 21-38.
23. Macuka, I., Smojver-Ažić, S., i Burić, I. (2012). *Posredujuća uloga emocionalne regulacije u odnosu roditeljskoga ponašanja i prilagodbe mladih*. *Društvena istraživanja*, 21 (2 (116)), str. 383-403.
24. Milivojević, Z.(2014). *Emocije*. Treće izdanje. Zagreb. Mozaik knjiga d.o.o.
25. Mlinarević, V. (2022). *Odgoj djeteta i komunikacija roditelja u suvremenim uvjetima*. *Nova prisutnost*, XX (1), str. 133-144.
26. Mušanović, M., Rosić, V. (1997). *Opća pedagogija*. Rijeka : Pedagoški fakultet u Rijeci.
27. Nikčević- Milković, A. i Rupčić, A. (2014). *Procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika u svrhu planiranja prevencije problema u ponašanju djece i mladih*. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (1), str. 105-122.
28. Pintar, Ž. (2018). *Roditeljstvo u otporu*. *Školski vjesnik*, 67 (2), str. 287-298.
29. Prosen, S., Smrtnik Vitulić, H. (2014). *Different Perspectives on Emotion Regulation and its Efficiency*. *Psihologijske teme*, 3, str. 389-405.
30. Raikes, H. A., & Thompson, R. A. (2006). *Family emotional climate, attachment security and young children's emotion knowledge in a high risk sample*. *British Journal of Developmental Psychology*, 24(1), str. 89-104.
31. Rezić, L.(2006). *Emocionalni razvoj djeteta – Kako pomoći djetetu da se snađe s onim što se događa u njemu i oko njega?*. *Dijete, vrtić, obitelj* , 12(45), str. 7-9.
32. Roje Đapić, M., Buljan Flander, G. & Galić, R. (2020). *Razdvajanje roditelja i otuđenje: Izgubljeni u prijevodu - Operacionalizacija stručne i znanstvene terminologije*. *Kriminologija & socijalna integracija*, 28 (1), str. 133-141.
33. Romić, M. & Ljubetić, M. (2021). *Aktivno suočavanje adolescenata sa stresom kao rezultat zadovoljstva obiteljskim interakcijama*. *Nova prisutnost*, XIX (2), str. 449-462.

34. Rosario Estavez, J. (2019). *Family Conflicts and their Developmental Implications: A Conceptual Analysis of Meanings for the Structure of Relationships*.
35. Rotenberg, A. (2001) *The Modern Family in Comparison With family in the 19th Century*.
36. Sheppes, G., Suri, G., & Gross, J.J. (2015). *Emotion regulation and psychopathology*. Annual review of clinical psychology, 11, str. 379-405 .
37. Spasojević P.(2011). *Porodična pedagogija i odgovorno roditeljstvo*. Banja Luka: Univerzitet u istočnom Sarajevu.
38. Špleić, A., Zuliani, Đ. (2011). *Uloga empatije u socijalizaciji djece s teškoćama u razrednim sredinama*, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 47(2), str. 96-108.
39. Sveučilišni Savjetovališni centar (2020). *Emocije*. Preuzeto: 22.5.2022., s [https://www.ssc.uniri.hr/files/Emocije - to i kako s njima.pdf](https://www.ssc.uniri.hr/files/Emocije_-_to_i_kako_s_njima.pdf)
40. Tomulić, M., Grmuša, T. (2017). *Empatija u radnom okruženju*. Media culture and public relations, 8(2), str. 194-205.
41. Vajsbaheer, A. (2018) *Regulacija emocija kod djece predškolske dobi*. Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
42. Vučenović, D., Hajncl, Lj. i Mavar, M. (2015). *Percepcija roditeljskog stila odgoja i depresivnost adolescenata s obzirom na spol i dob*. Klinička psihologija, 8 (1), str. 81-92.
43. Vuković, D. i Bošnjaković, J. (2016). *Empatija, suosjećanje i milosrđe: psihološke i teološke perspektive*. Bogoslovska smotra, 86 (3), str. 731-756.
44. Žic Ralić, A. i Cvitković, D. (2013). *Povezanost varijabli obiteljske klime i prilagođenog ponašanja u procjenama djece s teškoćama i tipičnog razvoja*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 49 (1), str. 151-163
45. Wagner Jakab, A. (2008). *Obitelj - sustav dinamičnih odnosa u interakciji*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 44 (2), str. 119-128.
46. Warshak, R. A. (2003). *Bringing sense to parental alienation: A look at the disputes and the evidence*. Family Law Quarterly, 37(2), str. 273-301.

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mogjeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)